

Likhet, ansvar og skattepolitikk

Av Alexander Cappelen

Innledning

Den grunnleggende utfordringen for en 'radikal' omfordelingspolitikk er å kunne forene ønsket om utjevning av inntektsmuligheter med ønsket om ivareta hensynet til personlig ansvar og fortjeneste. Det er grunn til å tro at denne utfordringen vil bli stadig større etter hvert som samfunnet, og arbeidsmarkedet, blir mer heterogent. Målet med denne artikkelen er å kaste lys over spenningen mellom likhet og individuelt ansvar i utformingen av en rettferdig skattepolitikk.

To prinsipper

Likhetsidealet har alltid stått sterkt på venstresiden i europeisk politikk. Den grunnleggende intuisjonen bak likhetsidealet kan oppsummeres i det vi kan kalle utjevningsprinsippet: ulikhet som skyldes forhold utenfor folks kontroll bør elimineres. Det er urettferdig at en person tjener mer enn en annen bare fordi vedkommende har en annen klassebakgrunn, et annet kjønn eller har visse medfødte evner som markedet verdsetter høyt. To personer som yter samme innsats bør ideelt sett ha samme inntekt.

Idealet om personlig ansvar og fortjeneste står også sterkt i vårt samfunn. Det er en grunnleggende moralsk intuisjon at belønning bør stå i forhold til innsats. Det vi kan kalle ansvarsprinsippet sier at folk bør holdes ansvarlig for sine egne valg. For mange er spørsmålet om rettferdig fordeling primært et spørsmål om 'hvem som fortjener hva'. Når vi for eksempel vurderer hvordan en kake skal deles, synes vi det er relevant hvem som bidro til å bake kaken, og vi mener typisk at de som har gjort størst innsats fortjener et større stykke.

Både utjevningsprinsippet og ansvarsprinsippet har bred støtte i den norske befolkningen. I en undersøkelse som nylig ble utført av MMI fikk utsagnet at vi burde akseptere ulikhet som skyldes personlige valg av for eksempel utdanning, yrke og arbeidstid, støtte av 87% av respondentene. Påstanden om at folk som utøver samme arbeidsinnsats burde motta samme inntekt fikk støtte av 88%.

Det er en opplagt spenning mellom utjevningsprinsippet og ansvarsprinsippet. Hvordan kan vi holde folk ansvarlig for egne valg og samtidig eliminere ulikhet som skyldes forhold utenfor folks kontroll? Dette spørsmålet har stått sentralt i moderne teorier om rettferdig fordeling. Såkalt liberal-egalitære teorier om rettferdighet kan sees nettopp som et forsøk på å forene ansvarsprinsippet og utjevningsprinsippet. John Rawls' bok *A Theory of Justice* (1971) var banebrytende i denne sammenheng og mye av litteraturen om rettferdig

inntektsfordeling de siste tiårene kan betraktes som et forsøk å videreutvikle Rawls' ideer. Hovedelementet i liberal-egalitær teori om rettferdighet er nettopp at den forsøker å kombinere et ønske om å holde folk ansvarlig for sin egen adferd med et ønske om å utjevne forskjeller som individet selv ikke kan holdes ansvarlig for (Dworkin (1981), Arneson (1989), og Roemer (1996)).

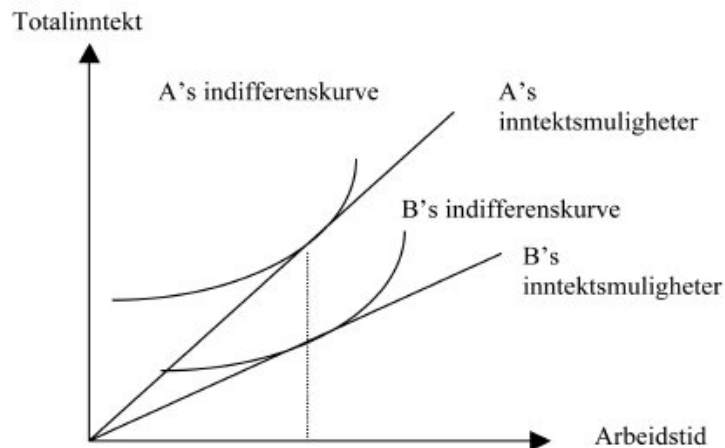
To typer ulikhet

Hvis man slutter seg til utjevningsprinsippet og ansvarsprinsippet blir det viktig å skille mellom ulike typer inntektsulikhet. Inntektsulikhet kan enten skyldes forhold som er utenfor folks kontroll eller det kan skyldes forhold som er under folks kontroll. Den første typen ulikhet ønsker vi å eliminere, den andre typen ulikhet er vi villig til å akseptere. Men selv om folk er enig i dette generelle utsagnet er de ikke nødvendigvis enige i de fordelingsmessige implikasjonene av det. Folk som er enig i at folks skal holdes ansvarlige for ulikhet som skyldes forhold under deres egen kontroll er ikke nødvendigvis enig i hva som er under folks kontroll. Grunnleggende politiske uenigheter er knyttet dette spørsmålet. Folk på venstresiden i politikken vil typisk forklare en stor andel av faktisk ulikhet med henvisning til forhold utenfor folks kontroll, mens folk på høyresiden tradisjonelt forklarer en større andel av faktisk ulikhet med folks egne valg.

La oss se bort fra disse problemene og tenke oss at vi oppnådde enighet om hvilke faktorer som var under folks kontroll og hvilke som ikke var det. For å illustrere, la oss tenke oss at folks timelønn utelukkende var bestemt av deres medfødte talent (som er utenfor deres kontroll) og at de fritt kunne velge hvor mange timer de ville jobbe. En persons totale inntekt vil dermed være et resultat av hvilken markedsverdi vedkommendes arbeidstid har og hvor mange timer han eller hun velger å jobbe. Begge disse antagelsene er åpenbart urealistiske. Ikke minst vet vi at ikke alle har mulighet til fritt å velge hvor mye de skal jobbe og at en persons talent til en viss grad kan foredles gjennom egen innsats. En forenkling av denne typen er likevel nyttig for å få fram at vi har ulik grad av kontroll over forhold som bestemmer vår inntekt.

La oss tenke oss et samfunn hvor inntektsulikhet utelukkende skyldtes faktorer som er utenfor folks kontroll. Figur 1 viser tilpasningen til to personer, A og B, i arbeidsmarkedet. Preferansene for fritid og konsum er beskrevet ved indifferenskurvene, mens inntektsmulighetene er de rette linjene. Personene tilpasser seg der indifferenskurven tangerer inntektsmulighetslinjen og vi ser at begge velger samme arbeidstilbud. Person A tjener imidlertid dobbelt så mye som person B fordi hans timelønn er dobbelt så høy. Inntektsulikheten er utelukkende et resultat av forskjellige inntektsmuligheter. Hvis vi mener at folk ikke kan sies å fortjene sine medfødte talenter så fortjener ikke person A høyere inntekt enn person B i denne situasjonen. Ideelt sett vil vi derfor ønske å utjevne inntekten mellom disse to personene. I praksis vil det selvsagt være visse

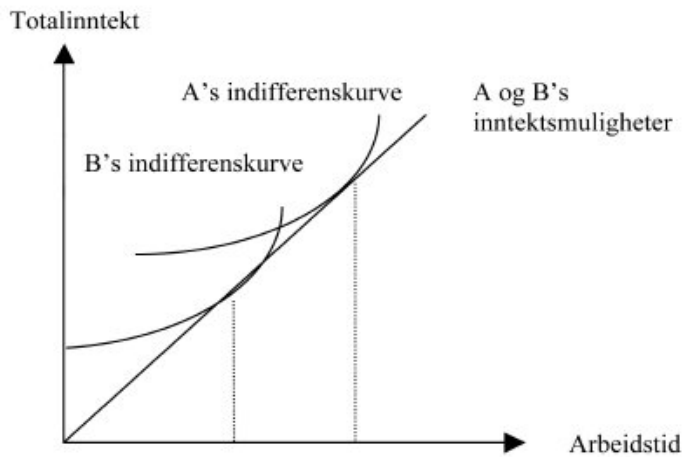
hindringer for en fullstendig utjevning av inntekten. Ikke minst vet vi at et omfordelende skattesystem vil kunne føre til en ineffektiv ressursallokering. Slike incentivbetraktninger vil kunne legge begrensninger på hvor mye vi forsøker å utjevne. Likevel ville idealet vårt, det vi hadde ønsket oss dersom det ikke var noen praktiske hindringer, vært fullstendig utjevning av inntekten.

Figur 1

Figur 1 Det er liten grunn til å tro at politikere går rundt med bilder av indifferenskurver i hodet sitt. Likevel kan vi si at figur 1 er det tradisjonelle 'Arbeiderpartibildet' av inntektsulikhet. Person B er industriarbeider, mens person A er en godt betalt konsulent eller leder. I henhold til dette blide består verden i hovedsak av hardt arbeidende mennesker som yter den innsats de makter for å få endene til å møtes. Inntektsulikhet skyldes ikke primært at folk gjør ulik innsats, men at de belønnes ulikt for sin innsats. Konsulenten jobber ikke hardere enn industriarbeideren, men han får bedre betalt for jobben. Målet for fordelingspolitikken, og en implikasjon av utjevningsprinsippet, er derfor at man tar fra konsulenten og gir til industriarbeideren.

La oss så tenke oss en situasjon hvor inntektsulikheten utelukkende skyldes forhold som er under folks kontroll. I figur 2 har vi beskrevet en situasjon hvor to personer har den samme timelønnen, dvs. de samme inntektsmulighetene, men i ulik grad velger å benytte seg av disse mulighetene. Person A har sterkere preferanser for konsumgoder, mens person B har sterkere preferanser for fritid. Som et resultat av disse forskjellene i preferanser velger A å jobbe 10 timer, mens B velger å jobbe 6 timer.

Figur 2

Figur 2 Vi kan betegne

denne figuren som 'Frp-bildet' av inntektsulikhet (selv om det muligens passer bedre på Amerikanske republikanere), siden partiene på høyresiden tradisjonelt forklarer en større andel av inntektsulikheten med individers egne valg. I dette bildet består verden av folk som grunnleggende sett har de samme mulighetene, men som velger å utnytte disse mulighetene forskjellig. Personene A og B er taxisjåførere med samme timelønn som kan jobbe når de vil og hvor mye de vil. Inntektsforskjellen mellom dem skyldes at den ene velger å jobbe flere timer, eller kanskje på andre tidspunkter, enn den andre. Ulikheten er dermed frivillig eller selvvalgt. Skal vi omfordele i denne situasjonen? Gitt prinsippet om at vi skal holde folk ansvarlig for ulikhet som er et resultat av egne valg, skal vi ikke gjøre det.

Skattepolitikk

Det er med andre ord forholdsvis enkelt å vite hva vi ønsker å gjøre dersom verden hadde vært så enkel at det bare fantes én type ulikhet. I virkeligheten eksisterer begge typer ulikhet side om side. Den store utfordringen for fordelingspolitikken er hva man skal gjøre i en slik situasjon. I prinsippet er svaret enkelt: vi skal eliminere ulikhet som skyldes forhold utenfor folks kontroll, men ikke ulikhet som skyldes egne valg og prioriteringer. Ideelt sett ønsker man med andre ord å knytte skatten til individets arbeidsinnsats og inntektsevne. I praksis er vanskelig fordi myndighetene ikke har god informasjon om personers arbeidsinnsats og inntektsevne. Et mulig mål på inntektsevne kan være timelønn. Det er imidlertid vanskelig å knytte skatten til timelønn bl.a. fordi det vil være lett å manipulere slik informasjon ved å oppgi at man har jobbet mer enn man egentlig har. Derfor knyttes beskatningen i stedet til individets totalinntekt. To personer med samme totale arbeidsinntekt må derfor betale samme inntektsskatt uavhengig av hvor mange timer de har måttet jobbe for å opptjene den. Som en konsekvens av dette kan for eksempel et individ med lav inntektsevne og høy arbeidsinnsats bli beskattet hardere enn et individ med høyere inntektsevne men lav arbeidsinnsats.

For å holde oss til bildene ovenfor, kan vi si at et progressivt skattesystem som omfordeler inntekt fra de med høy totalinntekt til de med lav totalinntekt, vil omfordele både fra konsulenten til industriarbeideren, men også fra den hardt arbeidende taxisjåføren til taxisjåføren som jobber mindre. Vi tar fra de som har høy timelønn og gir til de som har lav timelønn, men samtidig tar vi fra de som jobber mye og gir til de som jobber lite. Vi ønsker den første formen for omfordeling, men ikke den andre. Dette resultatet forteller oss at skattesystemet ikke er et perfekt virkemiddel. Spesielt folk som er opptatt av fordelingsrettferdighet bør huske at forsøk på korrigere for en urett fort kan skape en annen.

Det er all grunn til å tro at arbeidsmarkedet i Norge vil bli mer heterogent over tid. Når velstanden øker blir det mulig å ha kortere arbeidstid og mer fritid for de som ønsker det. Noen av disse vil bruke fritiden til annen verdiskapende virksomhet, for eksempel omsorgsarbeid. Likevel må vi akseptere at det kan bli et større innslag av 'frivillig' ulikhet. I en slik situasjon vil det bli vanskeligere å bruke skattesystemet til å sikre en rettferdig inntektsfordeling i framtiden. Den store utfordringen for de som er opptatt av likhetsidealet er hvordan man skal kunne møte denne utfordringen. En følge er trolig at vi ikke kan basere oss primært på progressiviteten i skattesystemet, men i større grad må bruke andre virkemidler for å sikre en rettferdig inntektsfordeling.

Referanser

Arneson, R. (1989) "*Equality and equal opportunity for welfare*".
Philosophical Studies 56: 159-194.

Dworkin, R. (1981) "*What is equality? Part 2: equality of resources*".
Philosophy and Public Affairs 10: 283-345.

Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*. Harvard University Press.